

використання зазначених інструментів державного регулювання цінкових ризиків значною мірою залежить від поінформованості про них сільськогосподарських суб'єктів господарювання та оперативності дорадчих служб у наданні їм методичної допомоги щодо оформлення пакета необхідних документів.

Фінансові ризики досить успішно можуть бути зменшені шляхом розподілу ризику з допомогою страхування, використання фінансових деривативів та інших інструментів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подальше вивчення проблеми управління ринковими ризиками потребує розробки алгоритму і механізму їх попередження та мінімізації.

Література

1. Армстронг Г. Маркетинг. Загальний курс : навч. посіб. – 5-те вид. / пер. з англ. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. – М. : Видавничий дім «Вільямс», 2001. – 608с.
2. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч. посібник / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Дука А. П., Мисака Г. В. Застосування концепції інтегрованого ризик-менеджменту в дослідженні ризиків інвестиційної діяльності // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6.
4. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
5. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – К.: 2004. – 220 с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Д. Сондерс, В. Вонг; пер. с англ., 2-е европейское издание. : уч. пос. – М.; СПб.; К.; Издательский дом «Вильямс», 2002. – 944с.
7. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
8. Михайловська-Ясученко Л. В. Основні фактори, що формують маркетингові ризики підприємства // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 3.
9. Пузирьова П. В. Вдосконалення управління фінансовим потенціалом підприємств шляхом мінімізації економічного ризику // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 11.
10. Сахарцева І. І. Ризики економічної діагностики підприємства : навчальний посібник / І. І. Сахарцева, О. В. Шляга; за ред. І. І. Сахарцевої. – К. : Кондор, 2008. – 380 с.

Надійшла 23.09.2009

УДК 658.15(075.8)

Н. В. МІРКО

НДІ Міністерства економіки України

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ (СТАНУ) СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено та наведено класифікацію методів і принципів фінансового аналізу за різними його рівнями, визначено місце і роль моделювання у фінансовому аналізі, згідно з існуючими класифікаціями, розглянуто основні види моделей, що використовуються в процесі аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

In the article the classification of methods and principles of financial analysis is investigated and presented by different levels, the place and role of modeling in a financial analysis is defined, in accordance with existing classifications, the basic types of models which are used in the process of analysis of financial and economic activity of economic resources are considered.

Ключові слова: фінансовий аналіз, методи фінансового аналізу, моделі фінансового аналізу.

Актуальність. Ринкова економіка формує нові вимоги до підприємства і його працівників. Ці вимоги диктуються не тільки ринковою конкуренцією і високими стандартами якості товарів, що випускаються підприємством, а й необхідністю гнучкої реалізації фірми на ринкові і виробничі ситуації, які швидко змінюються.

Успіх підприємства багато в чому залежить від фінансового аналізу діяльності та здатності прогнозувати можливі ситуації на підприємстві і на цій основі змінювати структуру виробництва і управління, вводити у виробництво нові види продукції і правильно планувати їхні обсяги, інвестиції і прибуток для досягнення найбільшого ефекту.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання фінансового аналізу суб'єктів господарювання приділено увагу у працях таких вчених Азаренкової Г. М., Рясних Є. Г., Квасницької Р. С., Шевчук В. Р. та інших вітчизняних та зарубіжних вчених, але варто зазначити, що методологія даного питання є мало дослідженою.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розробка та класифікація методів фінансового аналізу суб'єктів господарювання, рекомендація принципів цього здійснення та розробка моделей.

Виклад основного матеріалу. Вміння свідомо користуватися аналітичними методами і принципами фінансового аналізу входить до переліку необхідних елементів базового набору знань, які повинні мати фінансовий аналітик. Для фінансового аналізу, як і будь-якого іншого наукового знання, характерним є постійне вдосконалення, ускладнення. Досягнення мети фінансового аналізу здійснюється за допомогою властивому даному науково-практичному напрямку методу.

Метод (у перекладі з грецької – шлях дослідження) – це спосіб досягнення певної мети, що складається з сукупності прийомів теоретичного або практичного пізнання дійсності. Метод можна розглядати як з позиції теорії, так і з позиції практики.

З позиції теорії метод науки знаходить відображення в її методології як вченні про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. У такому випадку допустимим є певний рівень абстрагування як спосіб пізнання, заснований на уявному виділенні найбільш значущих (сутнісних) властивостей і зв'язків досліджуваного предмета та ігноруванні інших, другорядних властивостей і зв'язків.

У науках з високим рівнем математизації абстрагування досягається за допомогою різних передумов і припущень, певною мірою штучних. Ряд подібних передумов використовує неокласична теорія фінансів. Зокрема, це стосується однорідності очікувань учасників ринку, нескінченної подільності фінансових титулів, відсутності трансакційних витрат, наявності певних властивостей функції корисності тощо. Подібна умовність виправдовується метою логічних побудов – пояснити й обґрунтувати логіку процесів, що відбуваються на ринках капіталу. Щодо прийняття конкретних фінансових рішень, вони значною мірою ґрунтуються на неформалізованих суб'єктивних методах, які, однак, не заперечують необхідність обліку формалізованих алгоритмів і розрахунків.

Ще одним прикладом абстрагування є можливість застосування у фінансовому аналізі регресійних моделей, розроблених на базі теорії ймовірностей і математичної статистики, які передбачають випадковість вибірки, незалежність її елементів, нормальність розподілу тощо, тобто умов, які на практиці виконуються далеко не завжди.

Вдосконалюються існуючі кількісні методи, народжуються нові напрямки науково-практичних знань, у межах яких розробляються власні методи, часто інваріантні відносно класичних. Існують різні класифікації методів фінансового аналізу.

Згідно класифікації, наведеної на рис. 1, методи і прийоми фінансового аналізу поділяються на кілька рівнів. Перший рівень класифікації виділяє неформалізовані і формалізовані методи аналізу. Перші базуються на описі аналітичних процедур на логічному рівні. До них належать методи експертних оцінок, сценаріїв, психологічні, морфологічні, порівняння тощо. Застосування цих методів характеризується певним суб'єктивізмом, оскільки велике значення мають досвід, знання й інтуїція аналітика. В принципі, елемент суб'єктивізму характерний для більшості методів фінансового аналізу, у тому числі й математичних, де він проявляється в процесі визначення ключових параметрів методу, цілеспрямованого відбору показників тощо. Тому мова йде не про повну відсутність суб'єктивізму, а про те, що для неформалізованої групи методів він є більш суттєвим.

До другого рівня запропонованої класифікації належать методи, що базуються на достатньо строгих формалізованих аналітичних залежностях.

Існує ряд сфер діяльності підприємства, зокрема інвестиційна діяльність, пошук і оптимізація джерел фінансування, оцінка стану на ринку капіталу, товарів і послуг; доцільність встановлення бізнес-контактів тощо, в рамках яких виникає необхідність проведення аналітичних розрахунків, пов'язаних з визначенням фінансового стану підприємства та його змін у просторово-часовому розрізі, ідентифікацією і оцінкою чинників, що призвели до змін фінансового стану, прогнозуванням основних тенденцій у фінансовому стані тощо. З позицій практики метод фінансового аналізу знаходить відображення у сукупності конкретних прийомів, що дозволяють практично дослідити даний об'єкт або явище. Саме тому, при здійсненні регресійного аналізу обмежуються виконанням нежорстких вимог стосовно множини, що досліджується. Розподіл може бути не обов'язково нормальним, але наближеним до нормального.

Метод фінансового аналізу – це система теоретико-пізнавальних категорій, наукового інструментарію і регулятивних принципів дослідження фінансової діяльності суб'єкта господарювання. Система категорій і науковий інструментарій становлять статичну складову методу, а система регулятивних принципів – динамічну.

Категорії фінансового аналізу – це найбільш загальні, ключові поняття даної науки. Серед них: фактор, модель, ставка, дисконт, ризик, тощо.

Науковий інструментарій фінансового аналізу – це сукупність загальнонаукових і конкретно наукових методів і моделей дослідження фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

На даному етапі розвитку економіки, практично неможливо виділити методи, властиві лише конкретному науковому напрямку. Спостерігається взаємопроникнення наукових інструментаріїв різних наук. Фінансовий аналіз також широко використовує методи і принципи, початково розроблені в рамках інших наук, зокрема математичні, статистичні, пристосовуючи їх до вивчення свого предмета.

Принципи фінансового аналізу регулюють процедурний бік його методології і методики. До них належать: системність, комплексність, періодичність (регулярність), зрозумілість, адекватність тлумачення,

об'єктивність, доречність та своєчасність.

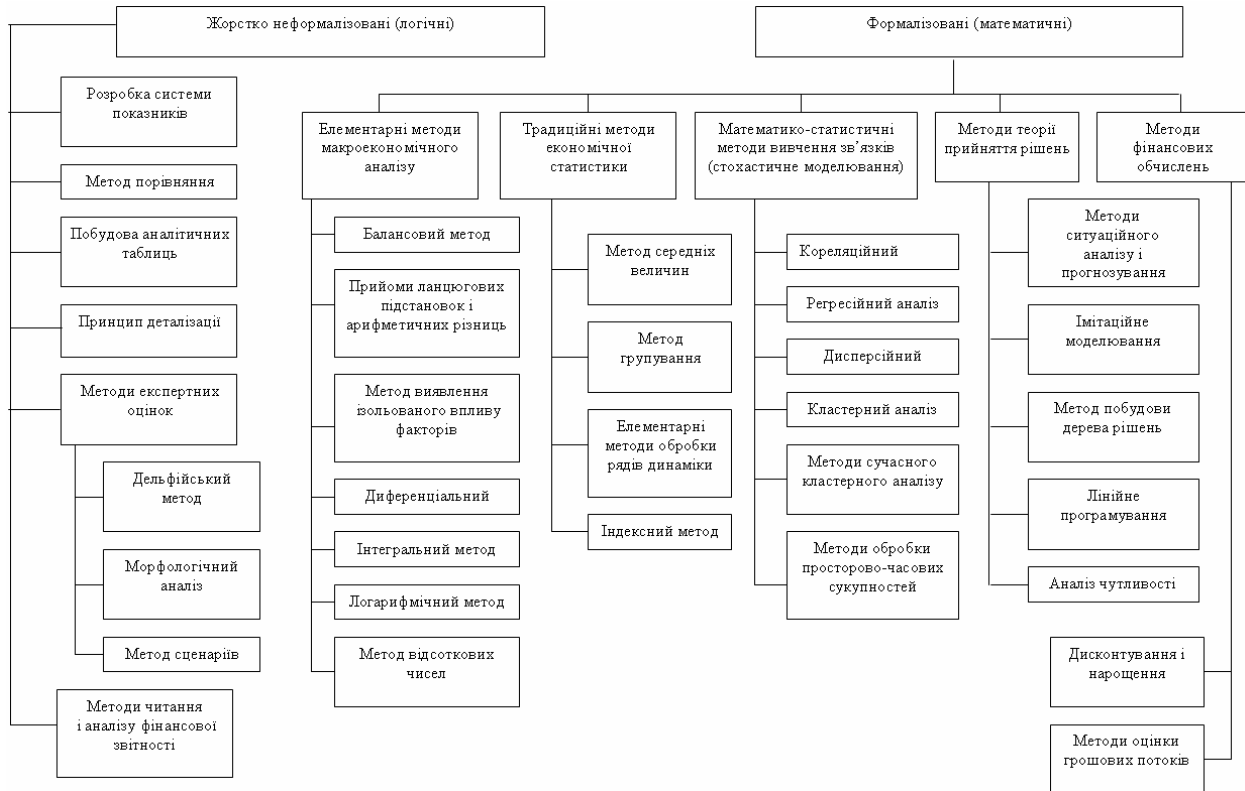

Рис. 1. Класифікація методів та принципів фінансового аналізу

Системний підхід до вивчення явищ виявляється в комплексному взаємозв'язаному вивченні багатосторонніх зв'язків і взаємозумовленості дії факторів організації, техніки і технології виробництва. Сучасне підприємство – це складна система і правильний висновок щодо характеру досліджуваного явища можливий лише за умови врахування всіх взаємозв'язаних чинників. Комплексне дослідження результатів діяльності підприємства починають з вивчення загальних показників, поступово їх поглиблюючи. Принцип системності робить неможливим отримання висновків на підставі аналізу лише окремо взятих фактів без урахування відповідних взаємозв'язків.

Принцип періодичності (регулярності) передбачає необхідність періодичного проведення аналізу за відповідні звітні періоди з метою створення цілісного уявлення про динаміку фінансово-господарських процесів на підприємстві.

Зрозумілість та адекватність тлумачення забезпечується шляхом обов'язкового пояснення отриманих результатів дослідження у вигляді відповідних висновків, коментарів, складання пояснювальних записок.

Достовірність та об'єктивність аналітичних досліджень передбачають використання вірогідної інформації, брак помилок у розрахунках, правильне застосування методики розрахунку окремих показників та впливу окремих факторів.

Доречність та своєчасність аналітичної інформації визначається їх впливом на прийняття управлінських рішень. Своєчасна та доречна інформація дає змогу оперативно оцінити теперішні та майбутні події та вжити необхідних заходів для виправлення або поліпшення ситуації. Дані аналізу повинні насамперед слугувати інформацією для прогнозування фінансово-господарських подій. Принцип доречності також передбачає відсутність зайвої інформації, яка не потрібна для прийняття управлінських рішень.

Для проведення розрахунків поряд з вищенаведеними методами та принципами застосовуються моделі.

У найбільш загальному значенні під моделлю розуміють довільний (уявний або умовний) аналог процесу або явища, що використовується у якості його «замінника» чи «представника».

Моделювання – це дослідження процесів, об'єктів або явищ шляхом побудови і вивчення їх моделей.

Фінансовий аналіз використовує кілька типів моделей, здатних структурувати й ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками. Виділяються описові, предикативні і нормативні моделі.

Описові моделі – моделі описового характеру є основними для оцінки фінансового стану підприємства. До них належить побудова системи звітних балансів, представлення фінансової звітності в різних аналітичних розрізах, вертикальний і горизонтальний аналіз звітності, система аналітичних

коефіцієнтів, аналітичні записки до звітності. Всі ці моделі базуються на використанні інформації бухгалтерської звітності.

Вертикальний аналіз базується на представленні даних бухгалтерської звітності у вигляді відносних величин, що характеризують структуру узагальнюючих підсумкових показників. Обов'язковим елементом аналізу є динамічні ряди цих величин, що дозволяє відстежувати і прогнозувати структурні зрушення у складі господарських засобів і джерел їх покриття.

Горизонтальний аналіз дозволяє виявити тенденції зміни окремих статей або їх груп, що входять до складу бухгалтерської звітності. В основі цього аналізу лежить обрахування базисних темпів зростання балансових статей або статей звіту про прибутки і витрати.

Система аналітичних коефіцієнтів – провідний елемент аналізу фінансового стану, що застосовується різними групами користувачів: менеджерами, аналітиками, акціонерами, інвесторами тощо. Виділяють п'ять груп показників за напрямками фінансового аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація аналітичних коефіцієнтів за групами фінансового аналізу

Аналіз ліквідності	Аналіз поточної діяльності	Аналіз фінансової стійкості	Аналіз рентабельності	Аналіз місця і діяльності фірми на ринку капіталу
Показники дозволяють описати і проаналізувати здатність підприємства відповідати за своїми поточними зобов'язаннями. В основу алгоритму розрахунку цих показників покладено ідею зіставлення поточних активів (оборотних засобів) з короткотерміною кредиторською заборгованістю. У результаті розрахунку визначається, чи в достатній мірі підприємство забезпечене оборотними засобами, необхідними для розрахунків з кредиторами за поточними операціями. Оскільки різні види оборотних засобів мають різний ступінь ліквідності, розраховують кілька коефіцієнтів ліквідності	З позиції обігу засобів діяльність підприємства є процесом трансформації одних видів активів у інші. Ефективність поточної фінансово-господарської діяльності може бути оцінена протяжністю операційного циклу, яка залежить від оборотності засобів у різних видах активів. За інших рівних умов, прискорення оборотності свідчить про підвищення ефективності. Тому основними показниками цієї групи є показники ефективності використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів: фондовіддача, коефіцієнти оборотності засобів у запасах і розрахунках	З допомогою даних показників оцінюється склад джерел фінансування і динаміка співвідношення між ними. Аналіз базується на відмінності джерел засобів за рівнем собівартості, ступенем доступності, рівнем надійності, ступенем ризику тощо	Показники групи призначені для оцінки загальної ефективності вкладання коштів у дане підприємство. На відміну від показників другої групи тут абстрагуються не від конкретних видів активів, а аналізують рентабельність капіталу в цілому. Тому головними показниками є рентабельність авансованого капіталу і рентабельність власного капіталу	У рамках даного аналізу виконуються просторово-часові зіставлення показників, що характеризують місце підприємства на ринку цінних паперів: дивідентний дохід, дохід на акцію, цінність акції тощо. Цей фрагмент аналізу виконується, головним чином, у компаніях, що зареєстровані на біржах цінних паперів і реалізують там свої акції. Підприємства, що мають тимчасово вільні грошові засоби і бажають вкласти їх у цінні папери також орієнтуються на показники даної групи

Предикативні моделі – моделі прогностичного характеру, що використовуються для прогнозування прибутків підприємства та його майбутнього фінансового стану. Найпоширенішими з них є розрахунок точки критичного об'єму продаж, побудова прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні моделі і регресійні моделі), моделі ситуаційного аналізу.

Нормативні моделі дозволяють порівняти фактичні результати діяльності підприємств з очікуваними,

розрахованими по бюджету. Ці моделі використовуються, головним чином, у внутрішньому фінансовому аналізі. Їх сутність зводиться до встановлення нормативів по кожній статті витрат на технологічні процеси, види виробів, центри відповідальності і до аналізу відхилень фактичних даних від цих нормативів. Значною мірою аналіз базується на застосуванні системи жорстко детермінованих факторних моделей, серед яких виділяються адитивні, мультиплікативні, кратні та змішані.

Адитивна модель – це модель, до якої фактори входять у вигляді алгебраїчної суми. Прикладом адитивної моделі може слугувати модель товарного балансу:

$$P = Zn + H - Zk - B, \quad (1)$$

де P – реалізація;

Zn – запаси на початок періоду;

H – надходження товарів;

Zk – запаси на кінець періоду;

B – інше вибуття товарів.

Мультиплікативна модель – модель, до якої фактори входять у вигляді добутку. Як приклад мультиплікативної моделі можна навести формулу обрахунку реалізації:

$$P = Ч \cdot Пп, \quad (2)$$

де P – реалізація;

$Ч$ – чисельність;

$Пп$ – продуктивність праці.

Кратна модель – модель, представлена співвідношенням факторів. Прикладом кратної моделі є фондоозброєність:

$$\Phi_o = \frac{Oz}{Ч}, \quad (3)$$

де Φ_o – фондоозброєність;

Oz – вартість основних засобів;

$Ч$ – чисельність.

Змішана модель – модель, до якої фактори входять у різних комбінаціях. Як приклад наведемо формулу обрахунку рентабельності.

$$Рент = \frac{P}{OCз + ОБз}, \quad (4)$$

де $Рент$ – рентабельність;

$OCз$ – вартість основних засобів;

$ОБз$ – вартість оборотних засобів.

Доповненням і поглибленням детермінованих факторних моделей є стохастичні моделі факторного аналізу, які застосовуються у випадку коли: необхідно вивчити вплив факторів, за якими неможливо побудувати жорстко детерміновану факторну модель; необхідно вивчити вплив факторів, що не піддаються об'єднанню в одній жорстко детермінованій моделі; необхідно вивчити вплив складних факторів, які не можуть бути виражені одним кількісним показником.

Кількість та широта застосування моделей залежить від конкретних цілей аналізу та визначається його завданнями у кожному конкретному випадку.

Висновки. Отже важливість фінансового аналізу полягає в тому, що за його допомогою можна визначити фінансові можливості загалом і можливості використання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів з найбільшою ефективністю на рівні держави, певних регіонів, видів виробництва і суб'єктів господарювання. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати аналіз фінансово-господарської діяльності роботи підприємств, їх структурних підрозділів, об'єднань з метою об'єктивної оцінки їх результатів і виявлення можливостей підвищення ефективності господарювання. Досягнуті результати оцінюються з точки зору їх відповідності вимогам об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, а також господарським і політичним завданням, що стоять перед об'єктом, який аналізується.

Знання основ фінансового аналізу має важливе значення для обґрунтованого вибору ділового партнера, визначення ступеня фінансової стійкості підприємства, оцінювання ділової активності та ефективності підприємницької діяльності.

Література

1. Басовский Л. Е. Теория экономического анализа : учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001.
2. Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк та ін.; За ред. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
3. Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2002.
4. Старостенко Г. Г., Мірко Н. В. Фінансовий аналіз : навч. посібник – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.

Надійшла 02.10.2009